



## Vriend worden

## Het borgen van lokaal immaterieel erfgoed

## ‘Heerlijke’ Brabantse Heemdagen

De Mozesbrug - lopen door het water - van Fort Roovere bij Bergen op Zoom. Het was een van de bijzondere plekken die het bestuur van Brabants Heem op zijn jaarlijkse uitdaging bezocht. Zie pagina 48.

# Inhoud

|                                                  |    |
|--------------------------------------------------|----|
| Uitreiking elfde Knippenbergprijs                | 4  |
| Vrienden worden van Brabants Heem                | 6  |
| Hedendaags erfgoed met een historische dimensie  | 8  |
| Twee 'heerlijke' Brabantse Heemdagen in Oirschot | 16 |
| Onderzoek naar roof Joods vastgoed in Brabant    | 22 |
| Stimuleringsprijzen                              | 28 |
| In Brabant: een tikkeltje romantisch             | 32 |
| Stichting Rucphen Toen en Nu                     | 34 |
| Boeken                                           | 38 |
| Zilveren insignes Brabants Heem uitgereikt       | 44 |
| In Memoriam Kees van Kempen                      | 45 |
| Agenda en jubilea                                | 46 |
| Colofon                                          | 47 |



## Van vrijwilligers, voor vrijwilligers

Geachte lezer,

Onze provincie is rijk aan monumenten. Levend Erfgoed was dit jaar het thema van de jaarlijkse monumentendagen en daarmee tevens van het Brabants Erfgoedweekend. Een weekend waar de heemkundekringen en andere erfgoedorganisaties samen met andere organisaties en mensen invulling aan konden geven. Over wat levend erfgoed is en hoe je immaterieel erfgoed als heemkundekring kunt inventariseren en vastleggen schrijft Ineke Strouken in deze uitgave.

De tweejaarlijkse Knippenbergprijs wordt in november voor de elfde keer uitgereikt. Een driemans jury beoordeelt de inzendingen en kiest drie genomineerden, die in november te horen krijgt wie gewonnen heeft. De drie juryleden worden in dit nummer voorgesteld. Voor de aanmeldingen voor deze prijs staat alle informatie op de site van Brabants Heem, [www.brabantsheem.nl/knippenbergpenning](http://www.brabantsheem.nl/knippenbergpenning)

Opmerkelijk onderzoek van Emile Rijpert uit Breda, die naging hoe het staat met het inventariseren van de roof van Joods vastgoed tijdens de Tweede Wereldoorlog. Verder in deze uitgave een nabeschouwing over de jaarlijkse Brabantse Heemdagen en een bijdrage van voorzitter Henk Hellegers over de mogelijkheden om als vriend aan te sluiten bij Brabants Heem.



Veel leesplezier!

*Zeeland, september 2023*

*Tjeu van Ras*

*[tjeuvanras@brabantsheem.nl](mailto:tjeuvanras@brabantsheem.nl)*

De volgende uitgave komt uit in december 2023.

Kopij dient uiterlijk maandag 20 november 2023 binnen te zijn.

# Uitreiking elfde Knippenbergprijs

door Tjeu van Ras

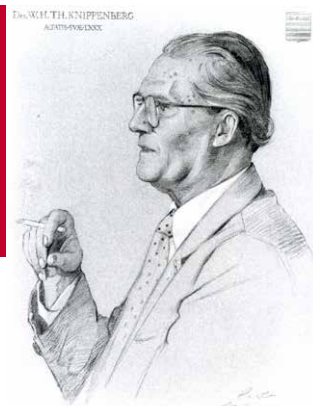
*Voor de elfde Knippenbergprijs zijn 13 aanmeldingen binnengekomen. Thema is dit jaar 'Monument op de kaart'. Voor de prijs zijn projecten en personen aangemeld. De jury kiest uit de aanmeldingen drie genomineerden voor de prijs, die bestaat uit een bronzen penning voor de winnaar en uit geldbedragen voor de drie beste inzendingen, 1000 euro voor de winnaar en 500 euro voor de nummers twee en drie. De jury voor de Knippenbergprijs 2023 bestaat uit Harrie Maas (Den Dungen), Karel Loeff (Laren NH) en Leo Koenraads (Boxtel). De uitreiking van de Knippenbergprijs 2023 is op zaterdag 18 november in Ulvenhout.*

De prijs is vernoemd naar drs. Willy Knippenberg (1910-2005), bij leven priester-leraar aan het kleinseminarie Beekvliet in Sint-Michielsgestel. Hij was op vele terreinen actief, verdiepte zich in de geschiedenis van Brabant, zette zich in voor het bestuderen en bewaren van tradities in Brabant, was een groot kenner van flora en fauna, hield zich intensief bezig met archeologie, was mede-oprichter van musea in Brabant en trok de provincie door met lezingen.

## Thema

Voor de Knippenbergprijs 2023 heeft het stichtingsbestuur als thema gekozen: 'Monument op de kaart'. Met monument wordt - in de breedste zin - o.a. bedoeld een openbaar bouwwerk, zoals een wind- of watermolen, monumentaal gedenkteken, grafmonument, kerk, kapel, voormalig industrieel pand, enzovoort. Monumenten zijn een wezenlijk onderdeel van ons erfgoed en van groot belang voor de samenleving.

Veel erfgoedvrijwilligers zetten zich op allerlei manieren in voor onze monumenten. Ook instellingen zoals heemkundekringen en cultureel-erfgoedinstellingen ondernemen activiteiten of zetten projecten op om een (cultuur)historisch monument of samenhangend complex van monumenten te behouden, te herstellen of er een nieuwe functie aan te geven en zodoende (opnieuw) op de kaart te zetten. Zonder de inzet van veel erfgoedvrijwilligers zou er van ons bebouwde erfgoed minder zijn



Dr. Willy Knippenberg, getekend door H. de Laat



overgebleven. Het is daarom goed dat de Knippenbergprijs die monumentenbeschermers die met zoveel liefde en inzet hun belangrijke werk doen in het zonnetje zet.

## Jury

De jury kiest uit de aanmeldingen drie genomineerden voor de Knippenbergprijs. De uiteindelijke winnaar van de Knippenbergprijs 2023 ontvangt de bronzen legpenning en een bedrag van 1000 euro. De nummers twee en drie krijgen ieder 500 euro. De jury bestaat uit Karel Loeff, Harrie Maas en Leo Koenraads.

**Karel Loeff** is directeur van Erfgoedvereniging Bond Heemschut, die zich inzet voor behoud en bescherming van erfgoed. Karel Loeff is opgeleid als architectuurhistoricus en zet zich in om de 160 vrijwilligers van Heemschut te ondersteunen en te begeleiden in hun acties, stimuleert de samenwerking tussen organisaties en burgers en is hij spokesman en belangenbehartiger voor de erfgoedsector.



**Harrie Maas** is sinds 2006 directeur Monumentenhuis Brabant, een provinciale steuninstelling voor monumentenzorg. Van huis uit is hij historicus. Van 1986 tot 2011 was Harrie Maas voorzitter van heemkundevereniging 'Op die Dungen'. Hij is nu nog actief voor het tijdschrift van de Dungense heemkundevereniging.



**Leo Koenraads** is gepensioneerd commissaris van politie. Hij werkte binnen het domein van veiligheid en leefbaarheid zowel operationeel en zeer lange tijd als tactisch leidinggevende. Hij is een politieveteraan missie Afghanistan. Leo Koenraads is bestuurslid geweest van de Stichting Fruitcultuur Brabant en sinds 2022 bestuurslid van Stichting de Brabantse boerderij waar hij zich inzet voor het SOS bedreigd erfgoedloket.



De uitreiking van de Knippenbergprijs 2023 is op zaterdag 18 november in Ulvenhout.

Meer over de Knippenbergprijs 2023 op: [www.brabantsheem.nl](http://www.brabantsheem.nl)

# Vriend worden van Brabants Heem

door Henk Hellegers

*We mogen niet klagen over het aantal heemkundekringen, historische verenigingen en erfgoedverenigingen, die lid zijn van Brabants Heem. Na de opheffing van de heemkundekring Chaam en de toetreding van Rucphen en Herpen hebben we momenteel 124 leden.*

Het zijn allemaal verenigingen, kringen en stichtingen, die breed inzetten op het lokale erfgoed. En die bovendien allemaal samen het beleid en het beeld van Brabants Heem en de heemkunde in Brabant bepalen. Het is mooi dat Brabants Heem en onze kringen vaak samen optrekken met andere erfgoedinstanties. Menige kring heeft lokale partners, zoals kleine plaatselijke musea, organisaties, die zich bezig houden met plaatselijke monumenten, culturele organisaties als gilden of stadsgidsen. Als er lokaal samengewerkt wordt, en dat is natuurlijk wat we allemaal willen, bevordert dat de inzet voor het cultureel erfgoed.

## Netwerken

Die samenwerking en de goede onderlinge contacten werpen hun vruchten af. Verschillende instellingen en verenigingen, die niet tot de doelgroepen van Brabants Heem horen, hebben de laatste tijd aangegeven toch graag betrokken te willen zijn. En dat is natuurlijk heel mooi. Hoe groter onze netwerken, hoe liever. Op onze heidag hebben we daar eens goed over nagedacht. We hebben besloten om de een groep "Vrienden van Brabants Heem" op te gaan richten. Op die manier kunnen we ook andere organisaties toch bij ons werk en bij onze kringen betrekken. Denk bijvoorbeeld eens aan een klein museum dat het plaatselijk erfgoed wil behouden of uit wil dragen. Een

Hoe groter onze netwerken, hoe liever



lokaal taalgenootschap of een gilde. Een clubje dat een lokaal monument wil behouden en restaureren of een comité dat zich inzet voor behoud van de plaatselijke kapel of kerk.

## Kennis uitwisselen, elkaar versterken

Zo maar een paar voorbeelden. Brabants Heem wil ze graag in verbinding brengen met onze kringen in de regio. Zo kunnen ze kennis uitwisselen, elkaar versterken, samen activiteiten oppakken. Om die reden willen we de Vrienden van Brabants Heem ook betrekken

bij de regiobijeenkomsten. Daarnaast mogen Vrienden rekenen op ondersteuning door Brabants Heem. Ze zijn welkom bij themabijeenkomsten, workshops en de Raad van Aangeslotenen, waarbij ze overigens geen stemrecht krijgen, net zoals ze geen aanspraak kunnen maken op bijdragen uit het Brabants Heemfonds, want dit zou onrecht doen aan onze kringen, die de leden van de heemkundekringen vertegenwoordigen.

Voor vijftig euro kunnen organisaties, die bij onze erfgoeddoelstellingen passen, vriend worden. De Stichting Monumentenwerkgroep Helmond heeft zich inmiddels als eerste vriend aangemeld en we verwachten dat er binnenkort nog meer gaan volgen. Ken jij ook lokale organisaties, die daarbij passen, laat het ze weten dat ze Vriend van Brabants Heem kunnen worden. Op onze website staat alle informatie en natuurlijk mag je ze ook met ons bestuur in contact brengen. ■

Aanmelden als vriend kan per e-mail:  
[secretaris@brabantsheem.nl](mailto:secretaris@brabantsheem.nl)

# Hedendaags erfgoed met een historische dimensie



► Bij het Bloemencorso Zundert werken de gemeenschappen heel bewust aan het levend houden en doorgeven van hun immaterieel erfgoed. Op de foto de winnaar van 2023, Poteind.

## De rol van heemkundekringen bij het borgen van lokaal immaterieel erfgoed

door Ineke Strouken

*De afgelopen jaren heeft Brabants Heem zich ingezet om heemkundekringen en erfgoedorganisaties op weg te helpen bij het denken over hun rol bij immaterieel erfgoed. Deze nieuwe tak van erfgoed is lokaal in veelvoud aanwezig.*

Hoe kun je als lokale erfgoedorganisatie het immaterieel erfgoed in je gemeente zichtbaar maken en de mensen die er bij betrokken zijn ondersteunen? In dit artikel wil ik misverstanden die ik vaak tegenkom uit de weg ruimen en de rol van heemkundekringen bij het borgen van immaterieel erfgoed verduidelijken. In de volgende Koerier vertel ik hoe je immaterieel erfgoedbeleid handen en voeten kunt geven in je woonplaats.

### UNESCO Verdrag

Op 2 september 2012 gaf toenmalig staatssecretaris Halbe Zijlstra tijdens het Bloemencorso in Zundert het startsein voor het immaterieel erfgoedbeleid in Nederland. Een paar maanden daarvoor, op 10 mei, had Nederland het UNESCO Verdrag ter Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed ondertekend. Als directeur van het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) was ik direct betrokken bij de voorbereidingen ervan, een intensief proces van enkele jaren. Nu brak er een nieuwe periode aan. Het UNESCO Verdrag moest uitgevoerd worden. Wereldwijd was er nog heel weinig ervaring mee, dus het was vooral zoeken naar hoe je immaterieel erfgoed kunt beschermen.



## Hoe kun je beginnen?

Na het opstellen van een lijst, die is verkregen uit bijvoorbeeld een oproep, kan een heemkundekring of een werkgroep immaterieel erfgoed beginnen met de twintig meest genoemde tradities te beschrijven en te documenteren. Het documenteren van immaterieel erfgoed verdeel je in drie onderdelen:

### 1. Hoe ziet het immaterieel erfgoed er uit?

Beschrijf de traditie door op de stoel van een buitenstaander te gaan zitten die nog nooit van de traditie gehoord heeft, want wat voor jou gewoon is, is voor een ander iets nieuws. Vergeet geen enkel onderdeel.

### 2. Welke mensen zijn bij het immaterieel erfgoed betrokken? Dat zijn in eerste plaats de beoefenaars van het immaterieel erfgoed, maar kan ook publiek, onderwijs en overheid zijn. Bijvoorbeeld bij de bloemencorso's zijn betrokken de ontwerpers, de bouwers, de bloemenkwekers, de optochtorganisatoren, de jongeren die de wagens duwen, de figuranten, het publiek, de overheid die dranghekken plaatst en voor extra politie zorgt en de boeren die hun weilanden als parkeerplaats ter beschikking stellen.

### 3. Wat is het historisch verhaal van het immaterieel erfgoed?

Belangrijk is om vooral de historische ontwikkelingen te beschrijven. Immaterieel erfgoed is niet statisch, maar ontwikkelt zich dynamisch door de tijd. Ook de functie die het immaterieel erfgoed in verschillende perioden heeft gehad, hoort bij de geschiedenis. De Boxmeerse Vaart bijvoorbeeld werd vroeger door geestelijken georganiseerd. Toen dat niet meer ging, hebben niet-geestelijken het overgenomen. Het maasheggenvlechten werd vroeger gedaan om wild tegen te houden en afscheidingen te markeren. Nu is het vlechten van de heggen belangrijk voor natuurbehoud en voor het behoud van de biodiversiteit.

### 4. Bij die beschrijving wil je niet alleen oude foto's hebben, maar kun je aan de plaatselijke fotoclub vragen of zij foto's willen maken van het immaterieel erfgoed zoals dat er vandaag de dag uit ziet. Vergeet daarbij niet om de mensen die er bij betrokken zijn te fotograferen. Wat is er dankbaarder om dan tot slot samen met de immaterieel erfgoedgemeenschappen en de fotoclub een tentoonstelling te organiseren? Succes is verzekerd.



► Bij het eten van een blokje kaas denk je er niet aan dat je te maken hebt met een eeuwenoude traditie.

Toen ik medio 2017 afscheid nam als directeur van KIEN was er een structuur voor ondersteuning opgezet en stonden er 125 tradities op de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland. Landelijk waren wij dus een heel eind gekomen met het bouwen van een fundament voor deze bijzondere tak van erfgoed. Nu is het tijd om na te denken over hoe op lokaal niveau immaterieel erfgoed zichtbaar gemaakt en ondersteund kan worden. Brabants Heem heeft de afgelopen jaren gewerkt aan een aantal pilots en heeft diverse lezingen, cursussen en congressen georganiseerd. Wat zijn daarvan de resultaten en wat kan de achterban van Brabants Heem daarvan leren?

## Lastig begrip

Wat mij als eerste opvalt is dat 'immaterieel erfgoed' nog steeds een heel lastig begrip is. In aanloop naar het UNESCO Verdrag is daar uitgebreid door de aangesloten landen over gediscussieerd. Veel landen waren voor het woord 'traditie', maar als tegenhanger van het Werelderfgoed Verdrag, dat gaat over het materieel erfgoed, is gekozen voor immaterieel erfgoed. Erfgoed dat niet materieel, niet tastbaar, is. Immaterieel erfgoed was in eerste instantie moeilijk uit te leggen en zorgde voor veel verwarring. Zo moet ik nog steeds uitleggen dat het niet gaat om de verhalen bij monumenten of museumvoorwerpen. ►



► Immaterieel erfgoed, zoals de gilden, is verweven met de lokale identiteit.

Zelf leg ik het altijd zo uit: tradities en immaterieel erfgoed gaan allebei over gewoonten en gebruiken die van generatie op generatie worden doorgegeven. Meestal gaat dat onbewust en dan spreek je van een traditie. Bij ontbijten met een boterham met kaas bijvoorbeeld, dat toch een hele oude Nederlandse traditie is. Zetten mensen zich echter actief in om hun traditie te behouden voor de toekomst, dan noem je het immaterieel erfgoed. Erfgoed is immers datgene dat mensen willen behouden voor de toekomst. Een traditie erf je van je ouders en voorouders. Bij immaterieel erfgoed werk je bewust aan het doorgeven van je traditie.

### Levend erfgoed

Bij immaterieel erfgoed hoort de term 'levend erfgoed'. Dit was dit jaar ook het thema van Open Monumentendag en het Brabants Erfgoed Weekend. Brabants Heem had een stimuleringsprijs uitgeschreven voor de drie beste initiatieven. Als je de inzendingen bekijkt en ook op de website van Open Monumentendag kijkt, dan zie je dat heel veel plaatselijke comités niet goed begrepen hebben wat levend erfgoed is. Veel comités vertaalden 'levend erfgoed' als 'levende geschiedenis' en organiseerden activiteiten om de geschiedenis te laten herleven. Weinig organisaties hadden door dat het om nog levende tradities ging, geboorte- en huwelijksrituelen bijvoorbeeld.

Het is lastig als je altijd met geschiedenis bezig bent om dan vanuit het heden te denken. Bij KIEN werkten veel historici en die moesten altijd leren om op een andere manier naar de geschiedenis te kijken. Dat merk ik ook bij erfgoedorganisaties. Als ik dan naar de lokale tradities



► In Brabant worden er al eeuwenlang kaarsjes aangestoken bij Maria. Het is levend erfgoed.

► Op veel plaatsen wordt kermis gevierd, maar veel kermissen hebben hun eigen lokale tradities.

vraag, dan komen ze heel vaak op de proppen met verdwenen tradities. Toffelen (het door de gemeenschap straffen van iemand die zich had misdragen) of het kraamschudden (met de kromme arm op kraamvisite gaan). Soms vind ik het best lastig om levende en verdwenen tradities uit elkaar te houden. Van het losschieten van de bruid, de boerenovertrek en de Allerzielenprocessie dacht ik dat ze verdwenen waren, maar dat wordt op een paar plaatsen in Brabant nog steeds gedaan.

Als je als heemkundekring een overzicht wilt maken van immaterieel erfgoed in je plaats, dan moet je bij het heden beginnen en vandaaruit naar de geschiedenis kijken. Het gaat niet om verdwenen tradities, maar juist om levende tradities. Immaterieel erfgoed gaat over tradities van nu, maar ze hebben ook een historische dimensie.

### Beschermen of borgen

Materieel erfgoed bescherm je anders dan immaterieel erfgoed. Als je iets wilt veranderen aan een monument dan moet je toestemming vragen aan de monumentencommissie. Immaterieel erfgoed moet juist mee ontwikkelen in de tijd. Beschermen van immaterieel erfgoed is het doorgeven aan toekomstige generaties. Nieuwe generaties willen een traditie alleen overnemen als het voor hen een functie en betekenis heeft en ze het mogen aanpassen aan de tijd en hun behoeften. Als wij willen dat een traditie hetzelfde blijft zoals het was, dat zorgen wij er juist voor dat hij verdwijnt. Daarom dat Zwarte Piet van mij best mocht veranderen in Harten Piet, Gouden Piet of Roet Piet.



Beschermen van immaterieel erfgoed is het levend houden en doorgeven aan de toekomst. Vandaar dat wij in Nederland liever spreken van 'borgen'. Dat borgen moeten de mensen zelf doen. Dat kunnen anderen niet doen. Mensen boven de grote rivieren, kunnen het carnaval in Brabant niet beschermen. Dat kunnen alleen de Brabantse carnavalsvierders. Immaterieel erfgoed moet van binnenuit levend gehouden en doorgegeven worden. Daarbij geldt: jong geleerd, oud gedaan. Beschermen van immaterieel erfgoed is het doorgeven van de liefde en kennis aan jongere generaties en de problemen die zich daarbij voordoen oplossen.

### Gemeentelijke identiteit

Immaterieel erfgoed is voor heemkundekringen interessant, omdat dit erfgoed deel uitmaakt van de identiteit van een plaats. In de afgelopen periode heb ik veel heemkundekringen geholpen met hun bijdrage aan de Omgevingsvisie. Om te weten wat er beschermd moet worden voor de toekomst is inzicht in het historisch verhaal van een plaats de basis. Hoe is bijvoorbeeld Oirschot of Etten-Leur geworden zoals het nu is? En welke sporen zijn van die ontwikkeling nu nog zichtbaar in gebouwen, documenten, voorwerpen en tradities? De gilden bijvoorbeeld zijn een onlosmakelijk onderdeel van de geschiedenis van een plaats, net zo belangrijk als een oude kerk. Daarom is inzicht krijgen in het immaterieel erfgoed voor heemkundekringen een interessante uitdaging.

Heemkundekringen en erfgoedorganisaties kunnen immaterieel erfgoed in hun gemeente vormgeven door te doen waar ze goed in zijn: historisch onderzoek en documentatie. Voorwaarde is wel dat ze samenwerken met de immaterieel erfgoedgemeenschappen en dat het gaat over hedendaagse tradities. Immaterieel erfgoed is tot nu toe onzichtbaar erfgoed. Er zijn nog maar heel weinig gemeenten, die een goed overzicht hebben. Daar kunnen heemkundekringen verandering in brengen. Zelf heb ik goede ervaringen om in de plaatselijke krant en op de website en andere sociale media een oproep te doen met de vraag: 'Welke tradities vindt u horen

## Onderdeel van de identiteit van een plaats



Heemkundekringen kunnen immaterieel erfgoedgemeenschappen helpen om het historisch verhaal van hun erfgoed uit te zoeken en te documenteren. In Oirschot leverde dat tijdens het Brabants Erfgoed Weekend een mooie tentoonstelling op in de basiliek.

bij ... [woonplaats of gemeente] en wilt u behouden voor de toekomst?' Daar komt dan een hele lijst met tradities uit. Ik sta altijd versteld hoeveel het er zijn en meestal komen er lopende het proces nog meer bij. Het hoeven geen tradities te zijn die elders niet voorkomen, het gaat erom dat de inwoners vinden dat deze tradities bij hun woonplaats horen. Carnaval wordt in Brabant vaak genoemd, net als een kaarsje opsteken bij Maria. Dat ze vaker voorkomen is bij immaterieel erfgoed niet erg, als ze maar gevoeld worden als behorende tot de identiteit van mensen en gemeenten.

Foto's Nationale Beeldbank en Ton Fischer.

# Twée 'heerlijke' Brabantse Heemdagen in Oirschot



De Oirschotse gilden presenteerden zich aan de deelnemers aan de Brabantse Heemdagen.

door Maria van Deutekom

*Heemkundekring De Heerlijkheid Oirschot organiseerde i.s.m. het Brabants Heem op 4 en 5 augustus de Brabantse heemdagen in Oirschot met als thema 'Heerlijkheid in het groen'. Van heinde en verre togen uit heel Brabant ruim 70 mensen naar Oirschot om elkaar te ontmoeten op dit heemkundig evenement, dat voor de 73e keer plaats vond.*

Op vrijdag 4 augustus wandelden de deelnemers na de ontvangst bij Brouwerij Vandeoirsprong, langs het statige Hof van Solms naar het intieme Vrijhof waar ze in het pittoreske Boterkerkje welkom werden geheten door wethouder Corine van Overdijk en voorzitter Henk Helligers van Brabants Heem, die beiden memoreerden dat Oirschot al voor de 4e keer gastvrouw was van dit gebeuren. Anton Neggers, voorzitter van de heemkundekring, ging in op de geschiedenis van Oirschot en vertelde o.a. dat volgens de geschriften er al in de 13e eeuw bezoekers naar Oirschot reisden. Toen gebeurde dat met paarden en koetsen en nu met auto's, bussen en e-bikes en altijd werd iedereen hier gastvrij onthaald.

## Wandeling

In vier groepen trok men daarna door het dorpscentrum om enkele van Oirschots talrijke monumenten te bezoeken zoals de St. Petrus basiliek, het Oude Raadhuis en de Latijnse school en een kijkje te nemen in museum de Vier Quartieren. En wie na al dat wandelen nog niet moe was, kon ook de toren van de basiliek beklimmen om daarna op de luisterplaats in de Pastorietuin uit te blazen bij een Carillonconcert met een Brabantse swing.

Gelukkig bleken de weergoden de heemdagen gunstig gezind zodat op zaterdag 5 augustus de fietstocht kon starten naar



## Brabantse Heemdagen in Oirschot



► Bij de reuze-stoel in Oirschot. De Oirschotse stoel was lang een icoon in Nederland. Bijna elk huishouden had er wel een in huis. Nu is de meubelindustrie voor het grootste deel uitgestorven in Oirschot.

het groene buitengebied van Oirschot om kennis te maken met landgoed Groot Bijstervelt, de Antoniuskapel en het kruis van Castione. En passant kreeg je ook de verhalen mee die aan die plaatsen verbonden zijn en bij de lunch op het terrein van het St Jorisgilde werd iedereen verrast met een gildegroet en een spectaculair staaltje vendelzwaaien.

Maar er zat nog meer in het vat, in de middag volgde een presentatie over Oirschots religieus erfgoed in de fraaie kapel van het klooster van de Franciscanessen alsook een korte lezing over de Oirschotse meubelindustrie en een verhandeling over het Oirschots dialect.

### Wonderschoon

En toen de regen eindelijk toch nog viel, kon men in het Boterkerkje schuilen om te luisteren naar het Ensemble Oude Muziek met wonderschone liederen uit de 16e en 17e eeuw, begeleid op een grote middeleeuwse luit. Daarnaast klonken er gedichten van de Rederijkers van St Katrien en een verhaal over pastoor Vladderaccus die hier in de 17e eeuw woonde.

In al dit cultuurhistorische erfgoed geweld werd ook de inwendige mens niet vergeten en genoten de gasten beide dagen van een dinerbuffet in de Brouwerij. Aan het eind van dit tweedaagse festijn reikte men de Bram van Brabant trofee uit voor de mooiste foto van de deelnemers en werden alle vrijwilligers bedankt zonder wie dit alles niet mogelijk zou zijn. En terwijl de avond viel, toog iedereen huiswaarts vol herinneringen aan twee 'heerlijke' heemdagen.

Foto's collectie heemkundekring Oirschot



## Brabantse Heemdagen in Oirschot



De Kapel van Groot Bijstervelt waar in de vorige eeuw een Montfortanenklooster was gevestigd.

De heemkundekring Oirschot neemt als organisator van de Heemdagen 2023 in het Boterkerkje de vlag over van de heemkundekring Alphen en Riel.



De Mariakerk uit 1125, ook wel Boterkerkje genoemd. De heemkundekring Alphen en Riel bevestigt het schildje aan de carrousel van 73 jaar heemkundekringen die de heemdagen georganiseerd hebben.



Het gilde Sint Joris ontving de deelnemers met een lekkere lunch in hun clubgebouw.



In de Brouwerij Vandeoiersprong. Na het diner kregen de deelnemers een rondleiding door het brouwerijmuseum.



# Onderzoek naar roof Joods vastgoed in Brabant

door Emile Rijpert

*Tijdens de Tweede Wereldoorlog is door de bezetter massaal Joods vastgoed geroofd. Pointer, het journalistieke onderzoeksplatform van KRO-NCRV op tv, radio en online deed er uitgebreid onderzoek naar. Bredanaar Emile Rijpert, gepensioneerd onderwijzman, bracht in kaart wat de Brabantse gemeenten met Joodse inwoners zelf deden aan eigen onderzoek.*

Van de 218 gemeenten waar tijdens de Tweede Wereldoorlog Joods vastgoed is geroofd laten 135 gemeenten hun eigen rol in deze roofhandel onderzoeken, zo heeft Pointer vastgesteld. Dat blijkt uit een vragenronde van Pointer onder alle gemeenten die in de zogeheten Verkaufsbücher staan: een bestand met meer dan 7.000 registraties van onteigend en doorverkocht Joods vastgoed tijdens de Tweede Wereldoorlog. Joodse terugkeerders werden vlak na de bevrijding in veel gemeenten geconfronteerd met een kille en onsympathieke behandeling: sommigen moesten zelfs achterstallige belastingen betalen over de periode dat zij ondergedoken of in vernietigingskampen zaten.

## Onderbelicht

Lang bleef de ontvreemding van Joods vastgoed tijdens de oorlogsjaren onderbelicht. Door Duitse verordeningen was het mogelijk om Joodse panden en percelen grond “over te kopen”. Na het eerste krantenartikel in 2008 van Eric Slot in het Historisch Nieuwsblad over de situatie in Amsterdam, werd het weer stil rond dit fenomeen. Toen in 2014 Amsterdam, in 2016 Den Haag en in 2020 Rotterdam en Utrecht gedegen onderzoek lieten doen, waren zij de voorlopers. Zouden meer gemeenten volgen?

De publieke verantwoording was lokaal wel groot.

Onteigend en  
doorverkocht

De gemeenten zelf hadden hier en daar meegedaan om onroerend Joods goed te verwerven. In Amsterdam werden zelfs naheffingen voor erfpacht opgelegd aan omgekomen Joodse eigenaren. De uitzendingen en publicaties van Pointer en de gedigitaliseerde bestanden van de Verkaufsbücher zouden na 2020 het onderzoek elders aanjagen.

## Kaart

De site van Pointer toont een kaart met de Nederlandse gemeenten waarop met kleur is aangegeven welke gemeenten onderzoek deden. Iedere gemeente, die wetenschappelijk onderzoek liet uitvoeren, formuleerde haar eigen onderzoeksvragen. Opgestelde rapporten zijn niet uniform van opzet, de diepgang naar de persoonlijke situatie van eigenaren en kopers varieert.



Gemeenten die niet in de Verkaufsbücher voorkomen, werden op het kaartje wit gekleurd. Vele Brabantse gemeenten waren niet in deze trieste kwestie betrokken. Twee gemeenten zijn geel gekleurd: Breda en Tilburg. Daar loopt het onderzoek op dit moment (juni 2023) nog. Terwijl het officiële onderzoek voor Breda nog gaande was, keek ikzelf ook alvast in de database van de Verkaufsbücher en onderzocht de roofkoop van 68 Bredase panden, hun eigenaren en hun kopers. Als genealoog / heemkundige kwam ik in 2 artikelen achter de onthutsende geschiedenis in mijn stad. De onderzoeksvragen voor Sanne Stevens in het Bredase gemeentelijke onderzoek zijn breder. Ze moet ook kijken naar de rol van de gemeente en naast koop- ook huurwoningen betrekken. In Tilburg loopt nog een ➤

soortgelijk onderzoek van Mail Blauw. Oisterwijk moet op het Pointerkaartje nog van geel naar groen verschieten. Een lokale onderzoeker rapporteert dat er slechts één Duitse inwoner van Den Bosch drie percelen grond van een Joodse eigenaar kocht. Alles is na de oorlog rechtgezet. Het verslag is op internet te vinden in Oisterwijk Nieuws 24 oktober 2022.

### Afgerond

Op de Pointerkaart zijn zes gemeenten groen gekleurd. Daar is het onderzoek afgerond. Bij grotere plaatsen wordt het onderzoek meestal door een onafhankelijke deskundige gedaan. Kleinere gemeenten zetten de heemkundekring aan het werk. Het rapport van Oss door Paul Spanjaard (januari 2021) is uitvoerig en gedetailleerd. Hij bespreekt 70 geroofde panden, waarvan er slechts 20 in de Verkaufbücher staan. 50 geroofde panden in Oss bleven daarbuiten. De Duitse administratieschriften geven dus geen compleet beeld. Eindhoven, de stad met de grootste Joodse gemeenschap met 570 joden, heeft Mail Blauw onderzoek laten doen (juli 2021). Ook zij onderzocht koop- en huurpanden. Van de 56 Joodse eigenaren komt precies de helft voor in de Verkaufbücher. De lokale ontwikkeling, inclusief de effecten van 3 zware bombardementen, wordt goed uitgewerkt.

Ik was vooral benieuwd naar 's-Hertogenbosch, een stad met een grote Joodse gemeenschap (388 Joden in 1930). Ter plaatse is al veel onderzoek gedaan naar deze bevolkingsgroep. In de wetenschap dat er een particulier onderzoek opgestart was, zagen B&W af van een eigen onderzoek. René Kok c.s. onderzoeken momenteel de gang van zaken rondom het Joods vastgoed, inclusief de rol van de gemeente en pogen een historische reconstructie te maken. Het rapport zal in verband met een ander groot project nog even op zich laten wachten. Ook in Bergen op Zoom was een Joodse gemeenschap met synagoge. De Geschiedkundige Kring houdt er jaarlijks vertellingen onder de naam Open Joodse Huizen. In de Verkaufbücher vinden we 5 Joodse panden. Noch de gemeente, noch de Kring hebben verder gereageerd op mijn verzoek om informatie.

## Een historische reconstructie

### 's-Hertogenbosch

*Op 5-11-1943 werd de voorlopige koopakte getekend voor het dubbelpand Koningsweg 52-54 in 's-Hertogenbosch. Eigenaar was mevrouw C. Hamburg – van Vlijmen uit Amsterdam. Koper was Anton Sobiecki, geboren in Duisburg, getrouwd met een Nederlandse. Het pand heeft nu een monumentstatus en is een van de 43 panden in de Brabantse hoofdstad, die volgens de Verkaufbücher geroofd werden van hun Joodse eigenaar. Wie was Catharina van Vlijmen? Wie was Abraham Samuel Hamburg, haar echtgenoot? Waarom waren ze niet samen eigenaar van de panden? Hoe hebben ze de oorlog overleefd? Was de gemeente op enigerlei wijze betrokken bij genoemde transactie? Waren er buiten de Verkaufbücher nog andere geroofde panden in 's-Hertogenbosch? Wat gebeurde er met de huurders? Was er na de oorlog sprake van rechtsherstel? Deed de gemeente onderzoek naar deze roefhandel?*



🏠 Koningsweg 52-54 's-Hertogenbosch.

### Roof of ontvreemding

De meeste onderzoekers hanteren het begrip roof of ontvreemding. Onteigening is een begrip uit de ruimtelijke ordening. De andere 4 groengekleurde gemeenten waren Waalwijk, Land van Cuijk, Reusel-de Mierden en Meierijstad. Hun onderzoek was kleinschaliger en soms door de heemkundekring afgerond. Geertruidenberg is op de Pointerkaart wit, omdat die gemeente niet in de Verkaufbücher voorkomt. Toch moet de kleur groen worden, want historisch onderzoeker Maarten Jan Vos heeft een lezenswaardig rapport opgesteld over “den Berg”. Hij toont aan dat onderzoek ook kan starten vanuit een NBI-dossier.



⬅ Heiweg 2 Vught

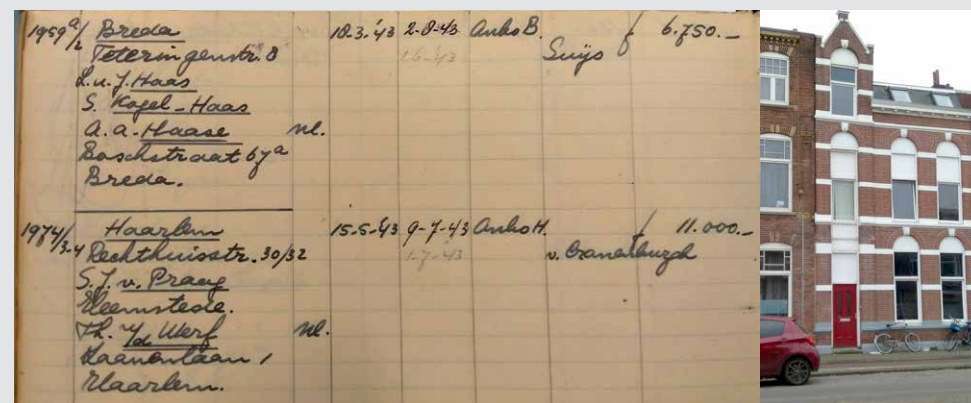
|      |         |       |       |          |                 |                                      |
|------|---------|-------|-------|----------|-----------------|--------------------------------------|
| 4606 | 2.09.16 | 536.9 | 8021  | 6001a/3  | Assen           | Grund (tu: Ialmastraat + Veenestraat |
| 4607 | 2.09.16 | 532.6 | 2341  | 1636/1   | Winschoten      | Watertorenstraat 77                  |
| 4608 | 2.09.16 | 536.1 | 3238  | 2-1-2880 | Almelo          | Violierstraat 4/10                   |
| 4609 | 2.09.16 | 536.1 | 3327  | 60/4     | Almelo          | Marktplein 13                        |
| 4610 | 2.09.16 | 536.1 | 3330  | 2718/1   | Almelo          | Wierdenschestraat 50                 |
| 4611 | 2.09.16 | 536.9 | 8007  | 6093/2   | Borne           | Oude Deldenschestraat 20             |
| 4612 | 2.09.16 | 536.9 | 8010  | 6066/3   | Tei Borne       | 'Letterveld'                         |
| 4613 | 2.09.16 | 536.9 | 8012  | 6066/3   | Tei Borne       | 'Kerkendennen'                       |
| 4614 | 2.09.16 | 536.5 | 6159  | 4787/1   | Nieuw-Amsterdam | Vaart Noordzijde 45-46               |
| 4615 | 2.09.16 | 532.1 | 452   | 442/3-5  | Rotterdam       | Evastraat : Aegidiusstraat 61-65     |
| 4616 | 2.09.16 | 536.1 | 3595  | 5549/1   | Vught           | Eschdoornlaan 19                     |
| 4617 | 2.09.16 | 536.4 | 55773 | 3292 a/1 | Vught           | Van Voorst tot Voorststraat 10       |
| 4618 | 2.09.16 | 536.6 | 6932  | 3481/1   | Den Bosch       | Vughterweg 7                         |
| 4619 | 2.09.16 | 536.7 | 7345  | 1673/7   | Den Bosch       | Prins Mauritsplein 31-39             |
| 4620 | 2.09.16 | 536.8 | 7579  | 4430/1   | Den Bosch       | Sint Joriss Keizerstraat 15-17       |
| 4621 | 2.09.16 | 532.2 | 868   | 632/7-8  | Amsterdam       | Reinwardtstraat 45-47                |
| 4622 | 2.09.16 | 532.2 | 1005  | 2027/1   | Alkmaar         | Langestraat 47                       |
| 4623 | 2.09.16 | 532.5 | 2131  | 460/2-3  | Waalwijk        | Mr. Van Coothstraat 16-18            |
| 4624 | 2.09.16 | 532.7 | 2700  | 2549/1   | Waalwijk        | Markt 2                              |
| 4625 | 2.09.16 | 536.3 | 4548  | 3856/1   | Waalwijk        | Bezooijenschestraat 46               |

⬅ Roof Joods  
Vastgoed,  
onderzoek  
gemeenten,  
Zuid Nederland,  
screenshot Pointer

Van veel verdwenen personen, omgekomen Joden, landverraders, enz. beheerde het Nederlands Beheersinstituut (1945-1968) de vermogens. In totaal waren 20.000 bewindvoerders actief en dat leverde vaak uitvoerige informatie over betrokkenen op. Die NBI-dossiers zijn in Den Haag in te zien. Resten de gemeenten die (nog) geen onderzoek deden: van Altena, Boxtel, Geldrop-Mierlo en Vught ontving ik geen reactie op mijn vragen. Vught komt toch met zes panden in de Verkaufbücher voor. Wie onderzoekt het verhaal van weduwe Rebekka Aronsohn - Flieschall (\* Rusland 1870 - † Vught 1957). Zij woonde Heiweg 2 Vught. Wie onderzoekt de roofkoper van haar pand, de Eindhovense bakker Johannes Josephus Fooy?

## Breda

In het Nationaal Archief werd de punctuele Duitse administratie uit de 17 Verkaufbücher, gecombineerd met kadaسترgegevens, omgezet in een Excel-overzicht. Daarna was het voor iedere onderzoeker mogelijk om, naast de inzage van deze boekhoudschriften zelf in de Haagse studiezaal, het hele bestand van ruim 7000 roofkopen door heel Nederland via internet te bestuderen. Henny van Schie mogen we, als oud-archivaris van het toenmalige Rijksarchief, de grote redder van het hele NBI-archief inclusief de Verkaufbücher noemen.



⬅ Verkaufbuch 11, Teteringenstraat 8 Breda, een Bredaas voorbeeld. Rechts Teteringenstraat 8

Samengevat zien we dat veel onderzoek is gedaan, maar dat er ook nog veel onderzoek mogelijk is. Als in 2025, naast de eerder genoemde mogelijkheden, ook de CABR-archieven bij het Nationaal Archief openbaar worden, is nog meer diepgang mogelijk. Dit Centraal Archief Bijzonder Rechtspleging, nu beperkt openbaar, gaf bij een steekproef door mij de bevestiging dat één van de kopers van Bredase Joodse panden een fors NSB-dossier had.

Bovenstaande is mogelijk voor resterende gemeenten aanleiding om de Brabantse rijen te sluiten door alsnog onderzoek te (laten) doen. Misschien is er toch een rol voor de VNG weggelegd?

De foto's bij dit artikel zijn door de auteur gemaakt.



# Stimuleringsprijzen voor Etten-Leur, Hilvarenbeek en Ravenstein

door Tjeu van Ras

Heemkundekring Jan uten Houte uit Etten, Heemkundige Kring Ionannes Goropius Becanus Hilvarenbeek-Diessen en Heemkundekring Land van Ravenstein zijn de winnaars van de stimuleringsprijzen die Brabants Heem heeft uitgereikt in het kader van het Brabants Erfgoedweekend. De cheques, voor ieder 500 euro, zijn tijdens het weekeinde van 9 en 10 september uitgereikt.

◀ Voorzitter  
Henk Hellegers van  
Brabants Heem  
reikt de cheque  
uit in Ravenstein  
aan voorzitter  
Roel Augusteijn  
van Land van  
Ravenstein.

Brabants Heem heeft dit jaar voor het eerst een stimuleringsprijs in het leven geroepen voor deelnemers aan het Brabants Erfgoedweekend. Met dat weekend sluit Brabants Heem aan op de jaarlijkse Open Monumentendagen. Thema voor 2023 was Levend Erfgoed. Samenwerken met andere organisaties is een van de belangrijkste criteria bij de beoordeling wie in aanmerking zou komen voor de stimuleringsprijs. Heemkundekringen/erfgoedorganisaties zetten zich al vele jaren met andere verenigingen, organisaties of instellingen die in voor (im)materieel erfgoed. De inhoud van het programma speelde natuurlijk mee bij de beoordeling en ook hoe er zoveel mogelijk mensen bij betrokken worden.

## Ravenstein

‘Ravenstein leeft...in de 60er jaren’. Dat was het thema dat heemkundekring Land van Ravenstein heeft gegeven aan haar aandacht voor Levend Erfgoed. De heemkundekring werkte samen met 5 andere organisaties in Ravenstein, het Toeristisch Informatiecentrum Ravenstein, Molen de Nijverheid, smederij Verhoeven, de leerlooierij en het Stadsarchief Oss. Ravenstein kroop op 9 september in zijn huid van de 60er jaren: mensen, historisch erfgoed en activiteiten uit die bloeitijd van bedrijvigheid werden bij elkaar gebracht in woord, beeld en geluid. Tot 1980 was de industrie in Ravenstein alom aanwezig.

De locaties en gebouwen zijn ter plekke met grote foto's in beeld gebracht naar hun verschijningsvorm in die tijd. Het heden ten dage nog bestaande industriële erfgoed waaronder de smederij, de looierij en de molen waren volop in bedrijf. Op verschillende locaties in het stadje waren activiteiten, films van de heemkundekring,

de BMW- oldtimerclub, een agrarische boerenmarkt, de boten van de watersportvereniging en meer. In de stad zelf waren er activiteiten voor de jeugd en hun ouders. Ambachtslieden waren aan het werk te zien in hun ateliers en op een ambachtelijke markt in het centrum.

## Ambachtslieden aan het werk





Bestuurslid Ton de Jong (rechts) van de heemkundige kring Hilvarenbeek en wethouder Piet Machiels van Hilvarenbeek met de cheque van 500 euro.



Bestuurslid Theo Cuijpers van Brabants Heem reikt de cheque uit in Etten-Leur.

### Etten-Leur

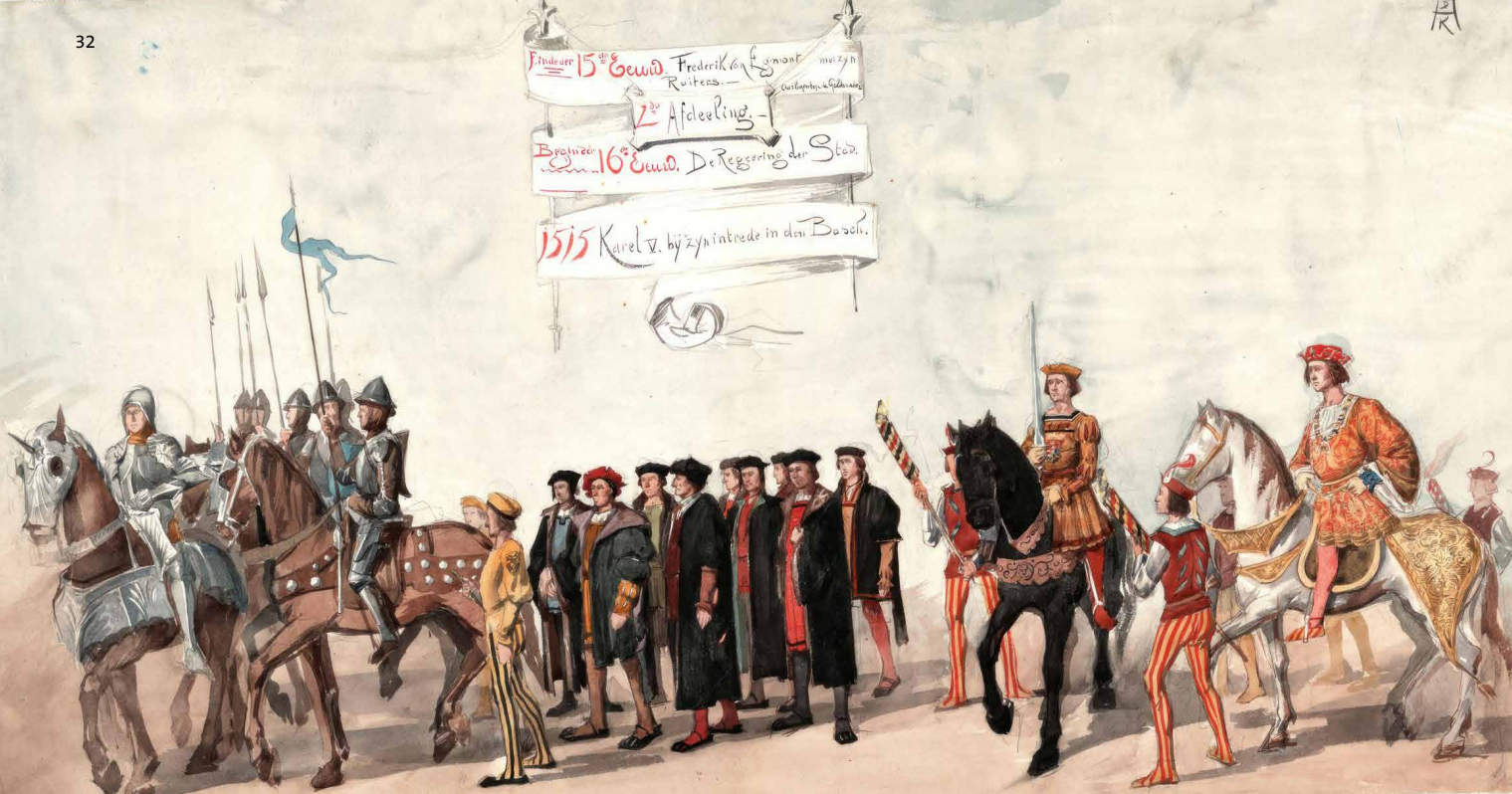
Heemkundekring Jan uten Houte uit Etten Leur stelde tijdens het Brabants Erfgoedweekend monumentale panden in het dorp open, die nog niet eerder voor het publiek zijn opengesteld. De Etten-Leurse organisatie van het weekeinde wordt al jaren verzorgd door de werkgroep Materieel Onroerend Erfgoed van de Heemkundekring Jan uten Houte samen met KOEPEL van de gemeente Etten-Leur. De werkgroep heeft gezocht naar de kansen voor het verlevendigen van het Brabants Erfgoed in samenwerking met andere cultuurorganisaties. Daarvoor is contact gezocht met culturele organisaties

zoals zanggroepen, jubilerende harmonie, orkesten en jubilerende scouting. Het leverde een twee dagen vullend programma op bij de monumenten waarbij ter plaatse ook nog wordt verteld over de historie ervan.

### Hilvarenbeek

Heemkundige Kring Ionannes Goropius Becanus Hilvarenbeek-Diessen zette de Voortsepad in Hilvarenbeek op zondag 10 september in de schijnwerpers. Met een wandeling door het straatje vanaf de Vrijthof tot de molen konden Bekenaren zich laten terugvoeren naar andere tijden. Grote foto's, met oude ambachten en met de openstelling van enkele woningen en tuinen.

De Voortsepad is een karakteristieke verbinding naar de Vrijthof in Hilvarenbeek. Tientallen gezinnen hebben er gewoond met even zoveel verhalen. Een levendige buurt met vroeger een grote variatie aan ambachten: sigarenmakers, schoenmakers, timmerlieden, bakkers, drogisten, kappers. De bewoners waren er nadrukkelijk bij betrokken. Zij leverden vooraf foto's en verhalen en stelden vragen over de geschiedenis van hun eigen huis. Na huisbezoeken zijn er wee bewonersavonden geweest. Een bijzondere vorm van samenwerking. Die was ook te zien op het pleintje, waar de erfgoedorganisaties van Hilvarenbeek, Diessen en Poppel zich presenteerden.



## In Brabant: een tikkeltje romantisch

door Simone Vermeeren

*Kleurrijk, helder en een tikkeltje romantisch: in het nieuwste nummer van In Brabant spatten de aquarellen van Antoon Derkinderen van de pagina's. In Brabant is het provincie-brede tijdschrift voor Brabantse geschiedenis en erfgoed en verschijnt vier keer per jaar.*

Het was een zinderende zomer in 's-Hertogenbosch. In de week van 17 tot 23 juli 1885 bestond de stad zevenhonderd jaar, en dat moest gevierd worden. Het hoogtepunt van de feestweek was een historische optocht door het centrum van de stad. Het

« *Ridders, hertogen en keizers. In de historische optocht van 1885 passeerden vele roemruchte figuren uit het Bossche verleden. (aquarel, Collectie Erfgoed 's-Hertogenbosch)*

toegestroomde publiek keek de ogen uit terwijl praalwagens, ridders, hertogen, keizers en andere belangrijke individuen uit de Bossche geschiedenis voorbij kletterden over de straatstenen. Vanuit een huis aan de Peperstaat keek een nog jonge Antoon Derkinderen de stoet na, met luid, waarderend gejoel in zijn oren. De toeschouwers hadden genoten van zijn geesteskind.

Liepen ze daarmee in een vooropgezette val van de kunstenaar? Was de optocht slechts bedoeld als simpel vermaak, of diende deze een groter, nationaal doel? In het achtergrondartikel 'Identiteit verbeeld' analyseert geschiedenisdocent Timbo Stabel de ontwerpen voor allegorische optocht

van een van de bekendste Brabantse kunstenaars uit de negentiende eeuw. Hij onderzoekt welke nationalistische elementen terug te zien waren in de optocht, en of er – naast zevende eeuwfeest van 's-Hertogenbosch – wellicht ook wat anders werd gevierd.

### Over In Brabant

Ieder nummer van In Brabant bevat twee tot vier achtergrondartikelen over uiteenlopende, historische onderwerpen en een verrassend beeldverhaal. Daarnaast lees je bijdragen vanuit de hele provincie over museale objecten, archiefstukken, archeologische vondsten, boekbesprekingen en het laatste nieuws uit de Brabantse erfgoedsector. Het tijdschrift is een uitgave van Erfgoed Brabant, Brabants Heem, Historische Vereniging Brabant en de Brabant-Collectie

Voor informatie over een jaarabonnement à €32,50 of het bestellen van een los nummer à €10, kijk op: [www.erfgoedbrabant.nl/inbrabant](http://www.erfgoedbrabant.nl/inbrabant).

Leden van heemkundekringen en erfgoedorganisaties die zijn aangesloten bij Brabants Heem ontvangen een flinke korting op een abonnement.

# Stichting Rucphen Toen en Nu



**Rucphen**  
Vijf kerkdorpen,  
één gemeente

door Ad Schrauwen

*De stichting Rucphen Toen en Nu heeft zich aangesloten bij Brabants Heem. Secretaris Ad Schrauwen stelt zijn stichting en haar werk voor.*

Eind jaren tachtig en de eerste helft van de jaren negentig van de vorige eeuw was in het kerkdorp Rucphen heemkundekring Rucvenne actief. Dertig jaar later, op 11 juli 2022, is de Stichting Rucphen Toen en Nu opgericht. Aanleiding was een tweetal projecten, aandacht voor de drie vliegtuigen die tijdens de Tweede Wereldoorlog in de gemeente Rucphen zijn neergestort en de parochiekern Rucphen die zich inzette in om de geschiedenis van de plaatselijke kerk en de directe omgeving zichtbaar te maken en te houden. In contact met elkaar kwamen de kartrekkers van beide projecten op het idee om een stichting te vormen die zich breed oriënteert op de geschiedenis van het dorp Rucphen. Ze wilden zich niet alleen toeleggen op het verleden, maar ook van daaruit de verbinding maken met het heden.

Met enkele anderen vormden de projecttrekkers het bestuur, dat ook nu, een jaar later, bestaat uit voorzitter Ad van Uffelen, secretaris Ad Schrauwen, penningmeester Ad Goossens en bestuursleden Jan Struijs en Nico Koolen. Onze stichting is sinds 11 juli 2022 door de Belastingdienst aangemerkt als Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI) en ook als Culturele ANBI.

**Verzamelen,  
ontsluiten,  
bewaren en  
beheren**

## Doelstelling

Onze stichting wil een sleutelfunctie vervullen in het verzamelen, ontsluiten, bewaren en beheren van materieel en immaterieel erfgoed voor de gemeenschap van het kerkdorp Rucphen en omgeving en onderzoekt historische, archeologische, volkskundige, taalkundige, dialectologische, naamkundige, genealogische en biologische aspecten van deze specifieke regio. Met onze activiteiten willen we het belang van wat er gebeurd is in het verleden aanhalen en duidelijk maken hoe belangrijk het is om te leren van onze eigen fouten, maar ook die van anderen. ➤

Vrijheid is niet vanzelfsprekend. Zonder verleden geen heden!

We organiseerden activiteiten om heemkunde dicht bij de mensen te brengen. Bovendien werkten we mee aan het veiligstellen van heemkundig belangrijke terreinen, voorwerpen en zaken in de meest uitgebreide zin. Door middel van publicaties, lezingen en exposities deden we hiervan verslag en droegen zo bij aan het behoud van ons culturele erfgoed. Bij onze activiteiten betrokken we zoveel mogelijk jongeren. Jongeren op de basisscholen en het voortgezet onderwijs in onze gemeente, scouting, verenigingen en andere organisaties.

### Activiteiten

Het hoogtepunt in het bestaan van onze stichting was de ceremonie die wij op 22 juni 2023 organiseerden, samen met The Dutch Polar Bears. De onthulling, nabij de hoofdingang van het gemeentehuis van Rucphen, van de drie herinneringsmonumenten voor de bemanningen van de in de gemeente Rucphen gecrashte vliegtuigen, was de kroon op ons werk tot nu toe.

De opening van de Martinustuin op zaterdag 29 april 2023 vormde ook een belangrijk moment in ons nog kort bestaan. De tuin, gelegen aan de Martinuskerk, omvatte het voormalige kerkhof en een groot deel van de voormalige pastorietaan. In 2019 werden de laatste grafzerken van het kerkhof verwijderd. Daarna is er begonnen met de herinrichting tot de Martinustuin

### In woord en beeld

We maakten regelmatig korte documentaires (filmpjes) van gebeurtenissen die in Rucphen hebben plaatsgevonden, personen die hier geleefd hebben of objecten die je in ons dorp of omgeving kunt of kon aantreffen. Bijvoorbeeld van de (oude) Lodewijkskerk, de huidige Martinuskerk, de toren van deze kerk en van de Martinustuin. Fotogalerijen hebben we samengesteld

Heemkunde  
dichter bij de  
mensen brengen

van onze activiteiten, zoals van de hierboven genoemde twee activiteiten, van onze nieuwjaarsbijeenkomst en de gift van een bijzonder kruisbeeld op 22 januari 2023, en van de opening van de schilderijtentoonstelling van Jos Antens op 26 maart 2023.

## Plaatjesboek in samenwerking met een supermarkt

Een groot respons bereikten we met het in samenwerking met een plaatselijke supermarkt in de lente/zomer van dit jaar uitgegeven 'plaatjesboek' *Rucphen vijf kerkdorpen één gemeente*. Met dit boek brachten wij het verleden en heden van die dorpen, in beeld en woord, dicht bij hun bewoners.

We gaan ambitieus verder met de uitbouw van bestaande en het initiëren van nieuwe activiteiten. Daarbij proberen we in samenwerking met andere verenigingen en stichtingen (nog) meer beweging en leven in het dorp te krijgen, binnen de gemeente (nog) meer samen te werken met de heemkundekringen van Schijf, Sprundel en Zegge en dat buiten de gemeentegrenzen te doen met de West- en Noord-Brabantse erfgoedinstellingen.



## De volgende Koerier

De volgende Koerier van Brabants Heem verschijnt in december 2023.

Hebt u kopij voor dat nummer of onderwerpen voor de agenda, stuur die dan vóór maandag 20 november 2023 naar: [tjeuvanras@brabantsheem.nl](mailto:tjeuvanras@brabantsheem.nl)

Foto's en illustraties graag minimaal 1,5 MB groot in JPEG-formaat, los en dus niet in een tekstbestand geplaatst.

Indien van toepassing plaatsen we de teksten ook op de website van Brabants Heem, [www.brabantsheem.nl](http://www.brabantsheem.nl) en op [www.facebook.com/brabantsheem](https://www.facebook.com/brabantsheem)

# De Beeklanders, 40 jaar onderweg

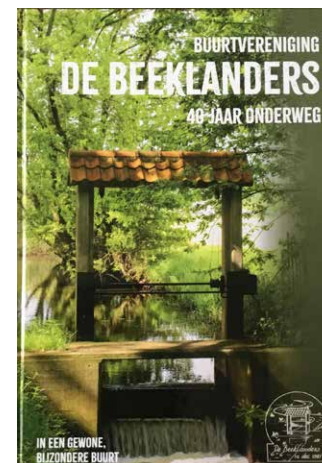
door Tjeu van Ras

*Het 40-jarig bestaan van buurtvereniging De Beeklanders in Escharen is de aanleiding geweest voor Herman Peters om met hulp van Tjerk Kuipers een boek uit te brengen over de bewoners van die buurt, de huizen, de buurtactiviteiten en de geschiedenis van dit deel van het dorp in het Land van Cuijk. Esters Heem heeft dat laatste uitgebreid in beeld gebracht.*

Herman Peters woont zelf in de buurt en was een van de oprichters van de buurtvereniging. Een buurt die zich uitstrekt van de Raam in Escharen richting Hoogeweg en verder buurtschappen als De Bus, Zandvoort, Groot Mulder en andere. Buitengebied van Escharen, waar zo'n 55 gezinnen wonen. Een gebied met een rijke geschiedenis. In de beschrijving van de huizen en hun bewoners is dat terug te vinden. Herman Peters, gepensioneerd socioloog, ging de buurt af om de geschiedenis van de huizen en hun bewoners te achterhalen. Met hulp van gegevens van Esters Heem en met de persoonlijke verhalen van de bewoners geeft dat een mooi beeld van hoe het was en hoe het is geworden. Een intensieve klus, zo beaamt Peters in een toelichting. Een schriftelijke vragenlijst was niet voldoende, het waren in totaal bijna 100 gesprekken die hij voerde om alle informatie te verzamelen. Verhalen en vooral ook foto's, waarmee het boek rijkelijk is geïllustreerd.

Even rijk geïllustreerd is het gedeelte over de activiteiten van de buurtvereniging. Van de oprichtingsplannen tot de bestuurssamenstellingen is vastgelegd, maar vooral de vele activiteiten voor de buurtbewoners, van buurtfeesten tot

Het waren bijna  
100 gesprekken



fietstochten, carnaval en nog veel meer.

Esters Heem heeft de laatste 90 pagina's van het boek voor haar rekening genomen. In uitgebreide historische

beschrijvingen komen opnieuw huizen en bewoners voor het voetlicht. Met foto's, kaarten en ander illustratiemateriaal worden die beschreven, waarbij hele families worden beschreven. De grote buurt telt tal van bijzonderheden, zo

blijkt uit die beschrijvingen. Zoals de eerste boerderij die wordt beschreven, boerderij De Bus. Honderd jaar geleden gebouwd op de fundamenteën van 'Hof Ter Heide', bezit van het Kartuizerklooster Sint Sophia van Constantinopel uit Vught. Zo zijn er meer mooie beschrijvingen, zoals van de

winkel van het echtpaar Van den Hoogen aan de Hoogenweg en van herberg De Kleine Brouwketel, dat nu als De Brouwketel nog steeds een horecafunctie heeft. Klompenmakers waren er, een kroondomein, een 'autodienstonderneming en meer. ■

Hele families  
worden beschreven



'Buurtvereniging De Beeklanders, 40 jaar onderweg' is verschenen in een oplage van 150.

## De hele kluit

*De provincie Noord-Brabant is de bakermat van de families Kluijtmans, Kluitmans, Kluitman (ook van de bekende uitgeverij in Alkmaar) en andere verbasterde namen, zoals Cluytmans, Cluitmans, Klutman en Klutmann. Dat blijkt uit het onlangs verschenen boek De hele kluit.*



Auteur Frans van Gorkum bracht vanaf 1350 tot 1920 de meeste nakomelingen in beeld van stamvader Heer Makarius Jansz. van RuPe alias De Buck, priester, vicaris en rector van de kerken van Bakel en Deurne. Deze geestelijke leefde van 1350 tot 1425 en verwekte kinderen bij zeker twee vrouwen. Een strikt celibatair leven kenden de priesters in die tijd nog niet. Via de belastingregisters ontdekte Van Gorkum het ontstaan van de familienaam. Eerder verscheen van Frans van Gorkum het boek Alles op een kluit. Het behandelde de geschiedenis van de Gelderse familie Klutman (Kluitman) met Limburgse roots. Voor het totaalwerk kreeg hij hulp van de genealogen Erik Paul van den Elsen en Wim Hoezen. Zij namen het redactiewerk voor hun rekening. Samen gingen ze de uitdaging aan een standaardwerk te maken, waarbij zo veel mogelijk nazaten in beeld zouden worden gebracht. Ze zijn erin geslaagd dicht in de buurt van hun doel te komen.

Naast de gebruikelijke verzameling van genealogische data staat het meer dan 400 pagina's tellende boek vol met verhalen en gebeurtenissen, waarmee het leven van deze familie door de eeuwen heen levendig is ingekleurd. Kluijtmans-en trokken naar België, Frankrijk, Duitsland en de Verenigde Staten. De hele kluit verhaalt van Kluijtmans-en die bedrijven opzetten, uitgever, kunstenaar of voetballer werden, fout of juist goed waren in de oorlog, een sloeberbestaan leidden, hun roeping volgden of met de VOC naar Indië voeren. Eentje werd zelfs directeur van een slavenplantage in Suriname. Jan Kluijtmans, die einde negentiende eeuw emigreerde naar Frankrijk, wordt beschouwd als de eerste Nederlandse vliegtuigontwerper.

Auteur Frans van Gorkum (Zevenaar, 1953) publiceerde in 1979 zijn eerste genealogische werkstuk over de familie Klu(i)tman. Daarna volgden de geschiedenisboeken en genealogische werkstukken. Samen met Berry van Gorkum uit Waalwijk gaf hij in 2021 in eigen beheer het boek Opmerkelijke Van Gorkums, Van Gorkoms etc. uit. ■

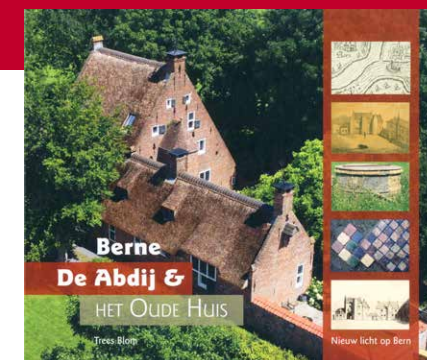


Het boek kan besteld worden bij [www.boekenbestellen.nl/boek/de-hele-kluit](http://www.boekenbestellen.nl/boek/de-hele-kluit).  
Het kost 29,95 euro.

## Bern: oorsprong van abdij van Heeswijk

door Hans van den Eeden

Onlangs is het boek 'Berne, de abdij het Oude Huis. Nieuw licht op Bern' in het Gouverneurshuis in Heusden gepresenteerd. Bern is een buurtschap aan de Bergsche Maas nabij Nederhemert-Zuid.



De gegraven rivier, is een voortzetting van de Maas en die stroomafwaarts van naam verandert in de Amer. Het boek is een reflex op oorsprong van de geschiedenis van de abdij van Heeswijk. In 1134 werd er in Bern een Norbertijner abdij gesticht, een van de drie oudste abdijen van ons land. Boven de grond zijn daar geen restanten van overgebleven. In 1962 werd een proefopgraving gerealiseerd, waarbij fundamenteën van de abdijgebouwen werden ontdekt. In de 80-jarige oorlog, rond 1580, werden de Norbertijnen verjaagd. Zij gingen via Den Bosch en daarna via verwante Norbertijnenkloosters in België, naar Heeswijk. Daar hadden zij van oudsher een gebouw ter beschikking. In Bern was er een put en een oud huis met een middeleeuwse voormuur.

Kunstschilder Willem Witjens (1884-1962), die in de oorlog in Nederhemert-Zuid was komen wonen restaureerde het. Ook maakte hij fraaie schilderijen over Heusden. In de winter van 1944-'45 toen de Maas frontrivier was, werden alle huizen in Bern vernietigd. Dat gold ook voor het grootste deel van de restanten van de abdij. Na de oorlog herbouwde Willem Witjens de restanten van het abdijs huis. Uit het gedegen boekwerk zijn door de auteurs tal van archieven geraadpleegd. Tot het graven van de Bergsche Maas behoorde Bern bij Herpt en Heusden in Brabant. In 1958 werd de provinciegrens gewijzigd en kwam Bern bij de Bommelerwaard in Gelderland.

De oorsprong van de abdij van Berne is in het boek door negen auteurs op een toegankelijke wijze gedegen in kaart gebracht. Eindredactie: Trees Blom. ■



Berne, de abdij en het Oude Huis. Nieuw licht op Bern. Prijs € 29,90  
ISBN 978-90-9872-455-7.

# Historisch Monumentenboek Etten-Leur

*Als start van het Brabants Erfgoedweekend / Open monumentendag 2023 is op vrijdag 8 september het Monumentenboek van Etten-Leur aan wethouder Ger de Weert overhandigd door de coördinator van de Werkgroep Materieel Onroerend Erfgoed van de Heemkundekring Jan uten Houde.*

Om dit boekwerk te realiseren is er bijna zeven jaar gediscussieerd, nagedacht, gewerkt over hoe de monumenten van de Gemeente Etten-Leur het beste in een boekwerk van 144 pagina's gepromoot kunnen worden.

In het monumentenboek zijn de historische gebouwen en objecten van de gemeente bij elkaar in beeld gebracht. De gemeente Etten-Leur heeft op dit moment 66 rijksmonumenten en 99 gemeentelijke monumenten en 5 Van Goghmonumenten. Deze monumenten zijn om diverse redenen aangewezen als monument.

Dat kan zijn vanwege hun architectuur en kunsthistorische waarde, maar ook juist vanuit hun cultuurhistorische waarde of hun herkenbaarheid en zeldzaamheid. Al deze tastbare herinneringen vertellen de geschiedenis van Etten en Leur.

Natuurlijk zijn er nog wel meer historische objecten of elementen te vinden maar in het boek hebben de samenstellers zich beperkt tot de objecten met de officiële titel 'monument'. Al deze gebouwen en objecten vormen een tastbare verbinding met het verleden en het vertellen veel over de ontwikkelingsgeschiedenis van de plaats. De monumenten binnen de gemeentegrens zijn uit verschillende tijdsperioden

## Tastbare herinneringen



van het verleden, het oudste zijn van rond 1600 en het jongste uit de jaren '50 van de vorige eeuw. De verscheidenheid is groot en elk heeft wel een interessant verhaal.

## Bewustwording van de kwaliteit van historisch erfgoed

Etten-Leur bestaat in oorsprong uit de twee dorpskernen Leur en Etten, elk met hun eigen kenmerken. Uit deze kernen lopen de zogenaamde bebouwingslinten. Eromheen ligt het landelijke buitengebied. De meeste monumenten staan binnen de dorpskernen, in het landelijke gebied zijn ze meer verspreid. De monumenten vormen daarbij een belangrijke basis in dat grote geheel. Ook de inrichting van de openbare ruimte of directe omgeving blijft een rol spelen in de beleving

van het totaalbeeld. Door goed naar de monumenten te kijken is meer te weten te komen over de geschiedenis, de gewoonten van die tijd of de mensen die er woonden en werkten. Het gaat vooral om bewustwording van de kwaliteit van het historische erfgoed, het behoud daarvan en het feit dat ook de omgeving daar een grote invloed op kan hebben. De heemkundekring hoopt dat het beeldboek inspiratie geeft om op zoek te gaan, te kijken, naslagwerk te lezen of gewoon; ervaar en beleef het. ■



*Het boek is te koop bij de Bruna winkels, bij de City Shop en bij het HeemHuis aan het Bruchtplein 84. Prijs: 27 euro.*

# Zilveren insignes Brabants Heem uitgereikt



Insigne en oorkonde  
voor Corrie Hellemons.  
(foto collectie  
heemkundekring  
Den Lande van Zegge)

## Corrie Hellemons-Verstraten

Corrie Hellemons-Verstraten uit Zegge heeft uit handen van Otte Strouken de zilveren draaginsigne met oorkonde ontvangen van de stichting Brabants Heem. Zij kreeg die onderscheiding voor haar jarenlange inzet bij heemkundekring 'Den Lande van Zegge'. Zij nam na 25 jaar afscheid als voorzitter van de kring.

Corrie is van het begin van de oprichting van de heemkundekring 1988 lid. Zij is al die jaren heel actief geweest, niet alleen voor de heemkundekring maar ook als vrijwilliger bij Museum Tongerlohuys in Roosendaal. Corrie Hellemons was sinds 1998 voorzitter van de kring. "Als voorzitter sta je bekend als een kundige voorzitter die partijen goed kan aansturen, koppelen en aanmoedigen," aldus Otte Strouken bij de uitreiking.

## Antoon Koenraadt

Antoon Koenraadt uit Standdaarbuiten heeft de zilveren draaginsigne met oorkonde van Brabants Heem ontvangen bij zijn afscheid als voorzitter van heemkundekring 't Sand daar Buyten. Bestuurslid Otte Strouken reikte de onderscheiding uit.



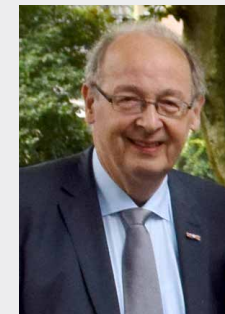
Zilveren draaginsigne  
voor Antoon Koenraadt.  
(foto collectie  
heemkundekring  
't Sand daar Buyten)

Antoon Koenraadt is al meer dan 30 jaar lid van de kring, 25 jaar zat hij in het bestuur en daarvan was hij 16 jaar voorzitter. In die periode was hij altijd enorm gedreven, enthousiast en loyaal. Onder zijn voorzitterschap heeft de vereniging een enorme bloeiperiode meegemaakt. Van 100 leden in 2007 naar 168 in 2013 naar een kleine 300 in 2023.

Antoon en zijn vrouw Mirjam hebben de vereniging in het verleden uit de brand geholpen door in 2005 een stuk grond op hun erf aan te bieden waar een porto-cabin werd geplaatst. In 2007 kreeg de kring de school aangeboden, waarin ze nu is gehuisvest. Antoon Koenraadt had nog vele andere verdiensten, waaronder die van redactielid voor de uitgave van boeken en periodieken. ■

# In Memoriam Kees van Kempen (1953-2023)

Helaas kon Kees van Kempen door zijn ziekte de Bronzen Legpenning van Brabants Heem niet meer zelf in ontvangst nemen. Die penning was hem unaniem door het bestuur toegekend toen bleek dat hij ongeneeslijk ziek was. Henk Hellegers, voorzitter van Brabants Heem heeft de Bronzen Legpenning later overhandigd aan het bestuur van Erfgoedcentrum 't Schoor Udenhout, waarvan Kees voorzitter was. Kees van Kempen overleed op 20 juni jl.



Kees was tot ruim een maand voor zijn overlijden actief voor 'zijn' Erfgoedcentrum 't Schoor en voor Brabants Heem. Met grote inzet en met passie deed hij zijn werk. Hij toonde een grote daadkracht, was uit op vernieuwing en verbetering en probeerde anderen daar enthousiast bij te betrekken. Met Kees was het nooit lang wachten, hij ondernam meteen actie en zorgde dat het werk voor activiteiten - nieuwe en bestaande - ook daadwerkelijk werd uitgevoerd.

Kees van Kempen werd in 2018 lid van het bestuur. Toen een jaar later de functie van secretaris vrijkwam, was het Kees die dat ging doen. Brabants Heem kreeg te maken met een secretaris die met passie, accuratesse en vooral snelheid werkte. Zijn passie bleek wel uit de vele initiatieven die hij nam om Brabants Heem en meer nog de heemkunde in algemene zin onder de aandacht van een breed publiek te brengen. Zijn inspanningen om de jaarlijkse Open Monumentendagen in Brabant te gebruiken voor een Brabants Erfgoedweekend is daar een mooi voorbeeld van. Zijn bijdrage voor het beleidsplan 2020-2025 was dat eveneens. Hij introduceerde daarbij de kernbegrippen versterken, verbinden en verleiden.

Het bestuur van stichting Brabants Heem besloot op 4 juni unaniem om Kees de Bronzen Legpenning van Brabants Heem toe te kennen. Brabants Heem heeft met het overlijden van Kees van Kempen een kundig, ervaren en gepassioneerd medebestuurder verloren. ■

## Agenda en jubilea

|                    |                                                            |
|--------------------|------------------------------------------------------------|
| 5 oktober          | Regiobijeenkomst regio 7 in Boxtel                         |
| 17 oktober         | Regiobijeenkomst regio Midden-Brabant in Tilburg           |
| 19 oktober         | Raad van Aangeslotenen Brabants Heem                       |
| 24 oktober         | Regiobijeenkomst regio De Baronie                          |
| 7 november         | Regiobijeenkomst regio West in Etten-Leur                  |
| 8 november         | Regiobijeenkomst regio Noord-oost Noord Brabant in Zeeland |
| 16 november        | Bestuursvergadering Brabants Heem                          |
| 16 november        | Raad van Aangeslotenen                                     |
| 18 november        | Uitreiking Knippenbergpenning 2023 in Ulvenhout            |
| <b>20 november</b> | <b>sluitingsdatum inzenden kopij De Koerier 99</b>         |

### De Koerier

## De Koerier in 2023

In 2023 verschijnt De Koerier vier keer. Als u iets in dit tijdschrift gepubliceerd wilt hebben, kunt u kopij opsturen of mailen. Houdt u zich wel aan de inleverdatum.

Ongeveer drie weken na de inleverdatum ligt het tijdschrift bij de kringen op de deurmat en wordt de digitale versie verzonden naar de secretariaten van de aangesloten kringen, verenigingen en stichtingen en op de website geplaatst. Kopij sturen naar: [tjeuvanras@brabantsheem.nl](mailto:tjeuvanras@brabantsheem.nl)

De volgende uitgave verschijnt in september 2023. De uiterste inleverdatum hiervoor is **maandag 20 november 2023**.

In 2024 verschijnt De Koerier in maart, juni, september en december

Brabants Heem is de ondersteunende organisatie voor 125 zelfstandige Brabantse heemkundekringen en erfgoedverenigingen. De stichting organiseert in samenwerking met andere organisaties cursussen en studiedagen, zet netwerken op en geeft adviezen. Dat alles om de deskundigheid van de kringleden te bevorderen op alle terreinen waar dat nodig is. Verder stimuleert Brabants Heem nieuwe initiatieven en onderlinge samenwerking.

Website: [www.brabantsheem.nl](http://www.brabantsheem.nl)

Facebook: [www.facebook.com/brabantsheem](https://www.facebook.com/brabantsheem)

Uitgave: Brabants Heem, Postbus 1203, 5200BG 's-Hertogenbosch.

Eindredactie: Tjeu van Ras

Kopij sturen naar: [tjeuvanras@brabantsheem.nl](mailto:tjeuvanras@brabantsheem.nl)

Foto's: Naamsvermelding bij de foto, overige merendeels uit collecties van de heemkundekringen.

Ontwerp: Peter van Gerwen

**gerwen**  online en offline reclame

Drukwerk: Em. De Jong

 **Koninklijke Drukkerij Em. de Jong**  
Baarle-Nassau

Alle rechten voorbehouden. Niets in deze uitgave mag worden veeleelvoudigd of openbaar gemaakt, in welke vorm ook, hetzij elektronisch dan wel mechanisch door fotokopieën, scans of opnamen, tenzij met voorafgaande toestemming van de uitgever. De uitgever heeft er naar gestreefd om alle copyrights in deze uitgave te regelen. Wie meent alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen.

De Koerier wordt verzonden naar verenigingen, instellingen en particulieren. Stichting Brabants Heem wordt geacht daarvoor toestemming te hebben gekregen bij de opgave. De gegevens worden zorgvuldig beheerd en niet aan derden beschikbaar gesteld of voor andere doeleinden gebruikt. Wie wil dat zijn/haar gegevens worden verwijderd kan daarvoor een bericht sturen naar: [tjeuvanras@brabantsheem.nl](mailto:tjeuvanras@brabantsheem.nl)

# Op bezoek in West-Brabant



*De leden van het bestuur van Brabants Heem en hun partners hebben in augustus de jaarlijkse uitdaging doorgebracht in West-Brabant. Bestuurslid Bart van Eekelen, o.a. werkzaam in Markiezenhof Bergen op Zoom liet het gezelschap in die stad en in de regio historische plekken en gebouwen zien. Het Markiezenhof natuurlijk, de Sint Gertrudiskerk (foto) in Bergen op Zoom, buitenplaats Mattenburgh in Hoogerheide en Fort Roovere, onderdeel van de Westbrabantse waterlinie. De afsluiting vormde een bezoek aan Heemkundekring Halchterth in Halsteren. (foto Brabants Heem)*